

Kostrhun, Petr

Cesta brněnské archeologické školy : Ústav archeologie a muzeologie

In: *Pod ochranou Kleió : historické obory na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity*. Borovský, Tomáš (editor); Němec, Jiří (editor). Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2019, pp. 37-40

ISBN 978-80-210-9258-7; ISBN 978-80-210-9259-4 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141033>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Cesta brněnské archeologické školy

[Ústav archeologie a muzeologie]

Ačkoli archeologie byla na Moravě tradičně velmi rozvinutá i dostatečně profesionálně organizovaná v rámci Moravského archeologického klubu, založeného Inocencem Ladislavem Červinkou v roce 1906, na své akademické ukotvení si musela počkat relativně dlouho. Vedení Filozofické fakulty Masarykovy univerzity si sice dobře uvědomovalo potřebu obsazení systematizovaného profesorského místa archeologie již v polovině dvacátých let 20. století, ale vhodného kandidáta na obsazení této stolice nalezlo až na počátku let třicátých. K jistému roztrpčení představitelů moravské archeologie se jím nestal přední reprezentant oboru Inocenc Ladislav Červinka. K vedení budoucího ústavu byl osloven docent Univerzity Karlovy s venia docendi pro prehistorii Evropy Emanuel Šimek, který byl v Brně v roce 1930 jmenován mimořádným profesorem všeobecné prehistorie a protohistorie. V zimním semestru akademického roku 1931/1932 započal pod hlavičkou semináře pro prehistorii a protohistorii na fakultě archeologické přednášky. Samotné ustanovení ústavu pro prehistorii a protohistorii pak bylo na základě Šimkova návrhu jednomyslně schváleno vedením fakulty v říjnu 1931 a pravidelná výuka zde byla zahájena v akademickém roce 1932/1933. V rámci Československé republiky byla v Brně univerzitní výuka archeologie zahájena po pražské a bratislavské (od roku 1930) univerzitě jako třetí v pořadí.

V době, kdy filozofická fakulta řešila palčivý problém hledání, respektive budování uspokojivého sídla, nalezl Šimkův ústav nejdříve útočiště v sedmi místnostech právnické fakulty, kde začala být budována knihovna, laboratoř i sbírky. Své stálé místo nový ústav nakonec dostal ve čtyřech místnostech ve třetím poschodí budovy na Grohově ulici (do započetí nedávné přestavby areálu tvořily tyto místnosti jádro ústavu archeologie a muzeologie) a posluchárně v tomtéž poschodí. Šimek ústav vybavil základním nábytkem, studijními archeologickými sbírkami, které získal výběrem předmětů z Moravského zemského muzea a dary moravských archeologů, a začal budovat rovněž odbornou knihovnu. Emanuel Šimek byl na poli archeologie mimořádnou osobností, která vnesla do moravské prehistorie nároky na dostatečné teoretické zázemí oboru a kontrolovanou profesionalizaci, což se projevilo i přenesením sídla Moravského archeologického klubu, kterému Šimek od roku 1934 předsedal, na univerzitu. Po zbývající čas, který byl vyměřen existenci samostatného meziválečného státu, vedl všechny přednášky a cvičení sám pouze za praktické pomoci podúředníka ústavu, ruského legionáře Josefa Valšíka. Pedagogická činnost se tehdy soustředila prakticky výhradně na posluchače historických oborů. Prvními a do uzavření vysokých škol německými okupanty v listopadu 1939 jedinými jeho specializovanými studenty prehistorie se stali v akademickém roce 1931/1932 Karel Tihelka a František Kalousek, k nimž roku 1938 přibyl ještě Josef Poulík. Všichni patřili k nejvýznamnějším osobnostem moravské archeologie v druhé polovině 20. století. První graduovaní absolventi studia prehistorie však vyšli ze semináře profesora Šimka až po válce. V roce 1937 byl název pozměněn na ústav a seminář pro prehistorii a protohistorii a poprvé zde nastoupily dvě pomocné vědecké síly z řad posluchačů, již zmínění F. Kalousek a K. Tihelka. O rok později toto místo obsadila další z posluchaček Marie Andrllová-Doubová a v roce 1939 Marie Dočkalová, přičemž ústav byl rozšířen o místo laboranta. Pedagogická činnost profesora Šimka v letech 1931–1939 tedy nebyla nikterak

rozsáhlá. Jeho příchod do Brna však přesto pozitivně zapůsobil na zvýšení profesionální úrovně moravské archeologie.

Po událostech 17. listopadu 1939 byla pochopitelně ukončena také činnost ústavu. Emanuel Šimek byl předčasně penzionován, uchýlil se do svého domu v Miřenicích v jižních Čechách a od protektorátní ideologizované archeologie se distancoval. Na činnost ústavu našťestí mohlo být navázáno v původním personálním obsazení v květnu 1945. Výuku Šimek zahájil v následujícím letním semestru. Mezi prvními poválečnými absolventy byl také František Kalousek, který byl v roce 1946 jmenován prvním smluvním asistentem nejdříve semináře, záhy opět ústavu pro prehistorii a protohistorii. František Kalousek významnou měrou zasáhl do událostí po únoru 1948, když se na brněnské filozofické fakultě stal předsedou akčního výboru Národní fronty, a z této funkce aktivně vystupoval i na zasedáních vedení fakulty. Na ústav poté jako pomocné vědecké síly nastoupili Anna Christová a Radko Martin Pernička. Přestože byl Emanuel Šimek zhodnocen akčním výborem jako osoba s kladným vztahem k socialismu („*měl a má kladný poměr ke KSČ i k socialismu, je čestný, nekompromisní, neskrývá své stanovisko ani v přednáškách*“), zasedání profesorských sborů se až do konce roku 1949 neúčastnil. Ústav, který byl na počátku padesátých let přejmenován na katedru prehistorie a národopisu, Emanuel Šimek vedl až do roku 1958. Na katedře od roku 1953, po svém návratu z vedoucích funkcí univerzity, začal přednášet také František Kalousek, který po odchodu Emanuela Šimka katedru do 1. března 1970 převzal (v roce 1961 byla přejmenována pouze na katedru prehistorie). Období po návratu Františka Kalouska se bohužel neslo v prohlubujícím se ideovém i metodickém rozporu v názoru na vedení ústavu mezi oběma původně spřátelenými aktéry.

Desetileté období od konce padesátých let do období pražského jara se pod vedením Františka Kalouska vyznačovalo jednoznačnou kvalitativní i kvantitativní změnou studia, které se odklonilo od teoretického zaměření Šimkova ústavu ve prospěch terénní praxe a pozitivistických analýz archeologických nálezů. Vše pak bylo neseno v rámci ideologického pozadí a prosazování zásad dle vzoru sovětské archeologie, zaměřené výhradně na „historii materiální kultury“. Vedoucí katedry díky svému vlivu ve strukturách univerzity vybudoval rozsáhlé pracoviště, které v době svého vrcholného rozkvětu na konci šedesátých let disponovalo šesti vědecko-pedagogickými silami, dvěma odbornými pracovníky a dalšími deseti zaměstnanci. Zásadním Kalouskovým počinem však bylo vedle vytvoření specializované laboratoře přímo na fakultě založení mimobrněnské terénní základny na velkomoravské sídelní aglomeraci v Pohansku u Břeclavi a jeho podíl na vzniku výzkumné stanice na neolitickém sídlišti v Těšeticích-Kyjovicích. Systematický výzkum těchto lokalit umožnil postupně rozvinout metodiku velkoplošných archeologických odkryvů, jejichž výsledky dosud výrazně rezonují v kontextu archeologie evropské. Legendárními archeologickými praxemi a studiem v této době prošlo více jak padesát úspěšných studentů, kteří po absolutoriu vytvořili generaci zakladatelů naší poválečné archeologie.

V atmosféře dozvuků pražského jara zastával na krátkou dobu od 1. března 1970 do 1. října 1972 funkci vedoucího katedry prehistorie Bořivoj Dostál. V důsledku nástupu normalizace však byl potenciál katedry na delší čas utlumen. Do vedení katedry nastoupil na období let 1972–1986 Radko Martin Pernička, člen ústavu od roku 1955, kdy se plně zapojil do nové koncepce i výzkumů katedry vedené Františkem Kalouskem. Na konci šedesátých let se zde řádně habilitoval. Od nástupu do vedoucí funkce však u Perničky převážila aktivita politická nad vědeckou. V druhé polovině sedmdesátých let docházelo k postupné redukci počtu pracovníků katedry a směrnými čísly pro přijímání studentů byla omezována i výuka (několik let se studium neotevíralo vůbec). V roce 1977 došlo k přičlenění dosavadní externí katedry muzeologie, čímž 1. prosince 1977 vznikla katedra archeologie a muzeologie, existující do roku 1986. Vedoucí katedry stál rovněž u zrodu samostatné archeologicko-klasické řady (E) *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, kterou dvacet let redigoval. Perničkova angažovanost a s ní mnohokrát veřejně deklarované politické postoje v této době však katedru spíše zastřešily a i přes zmíněná omezení se podařilo udržet její integritu, podobně jako externí výzkumná pracoviště.

Průkopníci tzv. experimentální archeologie v Československu. Na snímku E. Kazdová (zcela vlevo) a P. Koštuřík (první zprava) ověřují možnosti obdělávání půdy v neolitu nástroji vyrobenými podle originálních archeologických nálezů (Těšetice-Kyjovice, 70. léta 20. století).

Zdroj: Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Po náhlém úmrtí R. M. Perničky v roce 1986 nastal na katedře archeologie a muzeologie problém nedostatku vhodných politických kádrů, který vedl ke sloučení s jinou historickou katedrou. Z rozhodnutí vedení univerzity došlo 1. září 1986 k reorganizaci pracovišť na filozofické fakultě. Katedra archeologie a muzeologie byla sloučena s katedrou historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy, čímž vznikl nový útvar pod názvem katedra dějin SSSR, socialistických zemí a archeologie. Jejím vedoucím byl ustanoven historik Josef Kolečka, který nuceně přiřazený obor podporoval (vedením archeologické sekce byla pověřena Eliška Kazdová) a aktivně usiloval o obnovení samostatnosti katedry archeologie a muzeologie, a to opakovaně ještě několik dní před listopadovými událostmi v roce 1989.

Také pro obor archeologie na Masarykově univerzitě měly klíčový význam celospolečenské změny nastalé po 17. listopadu 1989. Samostatná katedra archeologie byla restituována již k 1. lednu 1990 a do jejího čela byl podruhé postaven profesor Bořivoj Dostál, který místo vedoucího zastával do 1. července 1994. Za jeho vedení došlo k rehabilitaci oboru archeologie a k reorganizaci jedno i dvouoborového studia. Během čtyřletého období na počátku devadesátých let se obrodily metodické přístupy, obnovily a rozvinuly kontakty se zahraničními badateli a taktéž obnovila vysoká vědecká úroveň školních terénních výzkumů v Pohansku u Břeclavi a v Těšeticích-Kyjovicích. Na půdě katedry v této době také vzniklo zásadní a dosud díky šíři záběru nepřekonané syntetické dílo *Pravěké dějiny Moravy* (1993), jehož editorem byl profesor Vladimír Podborský. Ten byl také jmenován na základě konkurzu vedoucím katedry archeologie po Bořivoji Dostálovi.

Pod Podborského vedením došlo k dalšímu rozvoji výzkumu archeologické terénní stanice v Těšeticích-Kyjovicích na Znojemsku, kterou v roce 1964 zakládal. V druhé polovině devadesátých let se nebývale rozvinuly mezinárodní odborné vztahy brněnské archeologie, které byly realizovány také díky množství konferencí a odborných setkání. Vědečtí pracovníci ústavu archeologie a muzeologie, jak bylo pracoviště na popud Vladimíra Podborského reorganizováno a nově pojmenováno, byli zapojeni do řady mezinárodních grantů. Díky dalšímu odbornému pracovníkovi Zdeňkovi Měřínskému bylo na ústavu archeologie a muzeologie postupně rozšiřováno a prohlubováno vzdělávání ve středověké archeologii, do té doby u nás obecně spíše opomíjené. Toto směřování v roce 1996 vyústilo v otevření dalšího stálého školního terénního výzkumu na hradě Rokštejn u Brtnice na Českomoravské vrchovině, který kontinuálně probíhá dosud. Od počátku roku 1999 Zdeňk Měřínský také převzal vedení ústavu archeologie a muzeologie, jemuž se v této funkci věnoval do roku 2015. Pod jeho neautoritářským vedením stoupal kredit ústavu nejen coby vědeckého a pedagogického pracoviště, ale také kreativního uskupení zaměstnanců, kterým byl dán prostor pro realizaci náročných plánů a projektů. Součástí ústavu archeologie a muzeologie se roku 2004 stalo oddělení klasické archeologie a roku 2009 oddělení pravěké archeologie Předního východu s vlastním zahraničním terénním výzkumem v Sýrii. Od roku 2016 vedení ústavu převzal profesor Jiří Macháček. V současnosti dochází k stálému růstu a rozvoji pracoviště, kde působí 13 akademických pracovníků, 17 vědeckovýzkumných pracovníků a 13 dalších neučitelských zaměstnanců. Ve studijních oborech archeologie, klasické archeologie a muzeologie aktuálně studuje na 200 bakalářských a magisterských studentů a v oboru archeologie také 57 doktorandů.